

Mody komunikace prostřednictvím tvůrčích aktivit

Kratochvílová Jitka, Pejčochová Hana

Abstrakt: Výzkum *Mody komunikace prostřednictvím tvůrčích aktivit* sleduje shodné a rozdílné komunikační mody a kanály různých skupin respondentů s cílem: definovat aspekty komunikace mentálně, fyzicky, sociálně, národnostně, etnicky neovlivnitelné a tedy konstantní. K vlastnímu výzkumu bylo použito rozšířeného a adaptovaného tzv. Flandersova systému, který byl kombinován s pozorováním humanističnosti výchovy, a metody dotazníků vyplňovaných lektory. V oblasti sledování komunikačního chování dospěl závěrům, že chování pedagogů a nepedagogů je specifickým způsobem (a z rozličných příčin) odlišné a tyto odlišnosti (a příčiny) definuje. Výzkum dospívá k velmi zajímavým výsledkům i v oblasti sledující autoevaluaci přístupu pedagogů a umělců a jejich strukturovaným nezaujatým pozorováním. Jeho výsledky jsou velmi přínosné jak pro oblast integrace prostřednictvím pracovní či výtvarné činnosti, tak v oblasti autoevaluace osobnosti učitele ve srovnání s nezaujatým náhledem.

Klíčová slova: výtvarná výchova, tvůrčí aktivita, integrace, komunikace, pedagog, umělec, student, klient

Abstrakt: The research *The Modes of communication through creative activities* follows identical and different communication modes and channels of different groups of respondents with goal: define aspects of communication mentally, physically, socially, ethnic uncontrollable and therefore constant. The actual research was extended and adapted used the Flanders system, which was combined with the observation of humanization of education, education methods and questionnaires-fill by lecturers. In the monitoring of the communication behavior reached the conclusion that the behavior of teachers and non-teachers is a specific way (from various causes), which is different and these differences (and causes) defines. Research comes to very interesting results in the area of monitoring the self-evaluation evaluation of approach teachers and artists and their structured impartial observation. The results are very positive for the area of integration through work or art activities, and in self-evaluation evaluation of teacher's personality, compared with an unbiased view too.

Keywords: art education, creative activity, integration, communication, teacher, artist, student, client

1 Úvod

Následující text přináší výsledky vědeckého projektu zkoumajícího mody komunikace, která probíhá mezi jednotlivými účastníky výtvarně performativních aktivit. Výzkum byl iniciován studenty doktorského studia Katedry výtvarné kultury PF UJEP v Ústí nad Labem a podpořen studentským grantem. Článek představuje první dvě fáze projektu zaměřené na zkoumání role komunikace v umělecké tvorbě. Primárním cílem výzkumu bylo poukázat na rozdílnosti obsahů jednotlivých komunikačních aktů účastníků tvůrčích aktivit v různých sociálních rolích.

Výzkum samotný se zabývá problematikou sociální komunikace odehrávající se mezi participanty performativních aktivit. Výzkumníci se zaměřili na sledování komunikace jednotlivých účastníků a speciálně na sociální komunikaci odehrávající se mezi dvojicemi pedagog – student/ pedagog – klient a umělec – student/ umělec – klient, za účelem zjištění specifických schémat komunikace a jejich jednotlivých modifikací probíhajících na základě vstupních odlišností komunikantů. Výzkum sleduje shodné a rozdílné komunikační módy a kanály různých skupin respondentů s cílem definovat aspekty komunikace mentálně, fyzicky, sociálně, národnostně, etnicky neovlivnitelné a tedy konstantní. Dále sledujeme preferenci komunikačních obsahů a jejich odraz v jednání účastníků performativních aktivit.

Jako cíl jsme si vytyčili sledovat, popsat a definovat jednotlivé principy a způsoby verbálně-neverbální komunikace vznikající prostřednictvím tvůrčí, respektive kreativní činnosti.

Pracujeme tedy s hypotézou, že: „Pedagogické vzdělání a zkušenosti zlepšují vzájemnou komunikaci /resp. spolupráci členů tvůrčího kolektivu“. Sledujeme: „Jakým způsobem se odvíjí a proměňuje komunikace prostřednictvím tvůrčích aktivit? Zda se proměňuje sociální komunikace vedená s handicapovanými osobami? Jakým způsobem se mění přístup jednotlivých pedagogů či umělců v komunikaci s intaktní a neintaktní populací? Existují rozdíly mezi volenými přístupy u pedagogů a nepedagogů? Jaké priority účastníci do svých komunikací promítají? Jakým způsobem se priority naplňované komunikací mění u jednotlivých skupin?“

Výzkum se skládal ze dvou základních částí. První bylo strukturované sledování dvojic výzkumníky založené na proměnlivém klíčování, které bylo odvislé od změny komunikační situace, a druhou formou byl dotazník obsahující alternativní návrhy odpovědí.

2 Východiska výzkumu:

- 1) Předpokládáme, že rozsah a míra komunikace je závislá na pedagogickém vzdělání či zkušenostech vedoucích skupin.
- 2) Dále předpokládáme, že preference komunikačních cílů je závislá na pedagogickém vzdělání či zkušenostech vedoucích skupin.
 - a₁) Komunikace pedagogů je více edukativně zaměřená.
 - a₂) Edukativní zaměření umělců se uplatňuje v menší míře.
 - b) Vedoucí skupin poskytují prostor pro ovlivnění činnosti všem členům skupin.
 - c) Členové skupin si v komunikaci vyjadřují vzájemnou úctu.
 - d) Vedoucí skupin podporují zvidavost a tvořivost členů.
 - e) Pedagogové i umělci tolerují odlišné názory členů.
 - f) Vedoucí skupin jsou tolerantní k odlišným názorům či inovativním postupům členů skupin.

3 Preference komunikačních obsahů účastníky performativních aktivit

První fáze výzkumu, které se zúčastnilo 52 respondentů, se zaměřila na sociální komunikaci odehrávající se mezi dvojicemi: pedagog-student, pedagog-klient, umělec-student a umělec-klient (tedy mezi vybranými účastníky performativních aktivit).

Kategorii lektor, tedy ten, kdo vede skupinu při kreativní aktivitě, jsme rozdělili na lektora s nepedagogickým vzděláním, tedy umělce, a lektora s pedagogickým vzděláním, tedy pedagoga.

Dále jsme strukturovali kategorii vedených studentů na studenty čili žáky základních a středních škol. Do této kategorie spadali i žáci škol mateřských. Do druhé skupiny tzv. klientů jsme zařadili klienty ústavů denní péče, denních stacionářů a chráněných dílen.

K vlastnímu výzkumu bylo použito rozšířeného a adaptovaného tzv. Flandersova systému¹ pro pozorování komunikace, který byl kombinován s pozorováním humanističnosti výchovy u Jelínkové, Gavor². Flandersův systém se používá na pozorování a vyhodnocování komunikace ve třídě. Je oblíbený pro svou přehlednost a jednoduchost, obsahuje jen deset kategorií jevů. Poskytuje přehledně a strukturovaně obraz o činnostech učitele (učitel akceptuje žákovy city, chválí a povzbuzuje, akceptuje a rozvíjí žákovy myšlenky a pocity, klade otázky, vykládá a vysvětluje, dává pokyny, kritizuje nebo prosazuje vlastní autoritu). Činnosti žáka méně strukturuje (žák odpovídá, hovoří spontánně). Poslední kategorie, kterou nalezneme ve Flandersově systému je ticho, pauzy, zmatek a nesrozumitelná komunikace.

K pozorování prvků humanistické výchovy v průběhu vyučování používáme systém vyvinutý dvojicí Jelínková, Gavora. Systém obsahuje pět znaků humanistické výchovy (úcta k žákovi, jedinečnost žáka, tolerantnost vůči jiným názorům, podpora zvědavosti a tvořivosti, spolupráce ve třídě). Tento systém je zaměřen na činnost učitele. Vychází však ze skutečnosti, že se činnost učitele a žáka podmiňuje, proto bere v úvahu i činnost žáka.

Jedná se tedy o systém strukturovaného pozorování, kdy výzkumník zaznamenává vybrané komunikační obsahy (mohou se projevovat i v jednání jednotlivých účastníků) a jejich posloupnosti, a to jak ze strany komunikace lektora/ umělce, tak ze strany studenta/či klienta. Výsledkem pozorování je záznamový formulář (viz příloha číslo 1), který udává počet jednotlivých komunikačních výměn (zde myšleno ve významu oslovení adresáta mluvčím), jejich směr (kdo mluví na koho) a generalizovaný obsah dle nejvíce odpovídajícího tvrzení navrženého záznamovým archem.

Vybrané dvojice byly výzkumníky sledovány v průběhu jednotlivých tvůrčích činností. Jednalo se o takzvané přímé pozorování (nepoužívali jsme audiovizuální záznam). Výzkumník se stal tichým pozorovatelem činnosti skupiny a zaznamenával v určeném časovém rozmezí sledované kategorie sociální komunikace do připravených záznamových archů. Do průběhu tvůrčího aktu nijak nezasahoval. Zaznamenával výskyt jednotlivých kategorií. Pozorovatel udělal záznam vždy na začátku každé pozorované kategorie³ (tzv. přirozené kódování – kódování podle přirozeně se vyskytujících kategorií, tzn., že pozorovatel udělal záznam na začátku každé pozorované kategorie).

Vlastní záznamový arch se věnuje jednotlivým projevům humanističnosti komunikace ze strany lektora/umělce i studenta/klienta. Věnuje se šesti základním oblastem a dalším podoblastem.

Ze strany komunikace lektora/umělce v komunikaci sledujeme: 1. VZÁJEMNÁ ÚCTA - umožňuje iniciaci témat, problémů či činností; - pozitivně oceňuje činnost i odpověď (oceňuje i úsilí o správnost); - povzbuzuje; - je zdvořilý; - vyjadřuje svoji náklonnost; - dodržuje

¹ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido 2000, s. 91. ISBN 80-85936-79-6.

² GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido 2000, s. 91. ISBN 80-85936-79-6.

³ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido 2000, s. 97. ISBN 80-85936-79-6.

dohodnutá pravidla; 2. JEDINEČNOST- dává možnost prezentovat vlastní zkušenosti; - podněcuje k prezentaci vlastních zkušeností; - nechává klienta používat vlastní způsob práce; - oceňuje specifickou produkt; 3. TOLERANCE ODLIŠNÉHO NÁZORU - umožňuje porovnávat různé názory; - toleruje jiný názor klienta; 4. ZVÍDAVOST A TVOŘIVOST - umožňuje pokládání otázek; - žádá názory, návrhy řešení; 5. KOOPETACE - chválí a povzbuzuje; - navazuje na myšlenky klienta/myšlenky dále rozvíjí; - lektor a žák dospěli ke společnému názoru nebo řešení; - lektor připustil, že se spletl; - akceptuje pocity; 6. EDUKACE - vykládá a vysvětluje; - klade otázky; - dává pokyny nebo příkazy; - kritizuje a prosazuje vlastní autoritu.

Ze strany komunikace studentů/klientů sledujeme: 1. VZÁJEMNÁ ÚCTA - je zdvořilý; - vyjadřuje svoji náklonnost; - dodržuje dohodnutá pravidla; 2. JEDINEČNOST - prezentuje vlastní zkušenosti; - nachází vlastní způsoby práce; 3. TOLERANCE ODLIŠNÉHO NÁZORU - toleruje jiný názor; 4. ZVÍDAVOST A TVOŘIVOST - klade dotazy; - rozvíjí komunikaci; 5. KOOPERACE - samostatně iniciuje činnost či tvorbu; - navazuje na myšlenky lektora; - akceptuje pocity.

Čas sledování byl tedy vymezen patnácti až dvaceti minutami a sledována byla fáze navazování kontaktu mezi jednotlivými účastníky (zpravidla se předem neznali), motivace k činnosti a vlastní zadání konkrétní práce.

Pozorovaná dvojice se skládala vždy z jednoho lektora (pedagoga) či nepedagogického pracovníka (umělce) a žáka či studenta, nebo klienta sociálního zařízení. Velmi důležitá byla počáteční identifikace účastníků komunikace – identifikace komunikační dvojice.

Jedním z cílů bylo porovnat jednotlivé přístupy oblasti sociální komunikace a sledovat shodné či naopak rozdílné obsahové náplně komunikačních aktů.

Základním východiskem výzkumné sondy byly otázky, zda se proměňuje sociální komunikace vedená s handicapovanými osobami; jakým způsobem se mění přístup jednotlivých pedagogů či umělců v komunikaci s intaktní a neintaktní populací; zda existuje rozdíl mezi volenými přístupy u pedagogů a nepedagogů; jaké priority účastníci do svých komunikací promítají; a jakým způsobem se priority komunikací naplňované mění u jednotlivých skupin účastníků.

3. 1 Shrnutí výsledků strukturovaného pozorování

Ze srovnání všech čtyř typů dvojic vyplývá: největší počet komunikací v průběhu činnosti vedla dvojice pedagog/student, naopak nejmenší počet použila dvojice umělec/student. Průměrně byla komunikace ve dvojicích pedagog/student a pedagog/klient o polovinu větší než ve dvojicích umělec/student a umělec/klient. Umělci projevovali tendenci méně komunikovat. V komunikaci dvojic pedagog/student došlo průměrně k 34,4 výměnám za dobu pozorování. V komunikaci pedagog/klient byla průměrná míra o procento nižší, došlo tedy průměrně k 33,3 výměnám. Umělci komunikovali v menší míře. U dvojice umělec/student došlo průměrně k 13,4 výměnám za průměrnou dobu pozorování. U dvojice umělec/klient došlo k 15 výměnám.

Pedagogové ve svých dvojicích hovoří více, jak na studenty (56,4 %), tak na klienty (67,25 %). Z tohoto vyplývá, že u pedagogů počet komunikací souvisí s orientací na adresáta (rozdíl je celých 10 %). Pedagogové průměrně oslovují častěji klienty. U umělců jsme vysledovali

opačný jev – umělci se v komunikaci častěji obrací na studenty (65,7 %) než na klienty (56,7 %).

Umělci projevují o poznání nižší míru potřeby verbálně komunikovat než pedagogové. Pokud porovnáme komunikaci pedagogů s komunikací umělců (nepedagogů) dojdeme k následujícímu. U pedagogů i umělců je v komunikaci nejvíce zastoupena edukace, u pedagogů je to 32,3 % u umělců o téměř tři procenta méně 29,4 %. Na druhém místě jsou u pedagogů zastoupeny 22,5 % projevy vzájemné úcty, zatímco u umělců je to 20,9 % kooperace. U pedagogů zaujímá kooperace třetí místo tj. 21,4 %, u umělců se na třetím místě nalézají zvědavost a tvořivost. Na čtvrtém místě u pedagogů figuruje zvědavost, u umělců projevy vzájemné úcty. Projevy jedinečnosti zaujaly u pedagogů i umělců páté místo (pedagogové 10 %/umělci 12,5 %). Nejnižší podíl v komunikaci pedagogů i umělců zaujala tolerance odlišného názoru.

Při srovnání komunikace jednotlivých dvojic sledujeme nejvyšší podíl komunikací u dvojice pedagog/klient 33,5 % a u dvojice umělec/klient 33,3 %. Z čehož vyplývá, že se komunikace pedagoga i nepedagoga mění v závislosti na komunikační protistraně. Míra edukace se tedy odvíjí od orientace na adresáta. Je-li adresátem klient, je edukace v průměru dvojic vyšší.

U dvojic pedagog/student a umělec/student jsme zaznamenali v komunikaci výrazně vyšší míru kooperace (pedagog/student 26 % a umělec/student 28,4 %), zatímco ve dvojicích s klienty dosahovala kooperace 13,3 % (umělec/klient) a 16,75 % (pedagog/klient). Z toho je znát, že i přes velkou snahu klientů být aktivním členem tvůrčího týmu, je míra jejich kooperace téměř o polovinu nižší než u studentů.

Vzájemnou úctu projevovaly z hlediska celkové komunikace více dvojice pedagog/student 21 % a pedagog/klient 24 % než dvojice umělec/student 15 % a umělec/klient 16,7 %. Z jednotlivých členů komunikace projevovali vzájemnou úctu nejvíce umělci v komunikační dvojici umělci/studenti a to v poměru 90 % ku 10 %. Z toho vyplývá, že studenti vůči umělcům projevovali vzájemnou úctu jen zřídka.

Projevy jedinečnosti se v celkové komunikaci pohybují na hranici 10 % ve dvojicích pedagogové/studenti, pedagogové/klienti a umělci/klienti. Zvýšené projevy jedinečnosti jsme zaznamenali pouze u dvojic umělci/studenti a to v 15 procentech případů komunikace. Můžeme tedy říci, že pedagogové i umělci vyvolávají a tolerují prezentování vlastních zkušeností a hledání vlastní práce v sociální komunikaci přibližně ve stejné míře. Nejvíce svou individualitu projevovali ve své komunikaci klienti, a to v komunikační dvojici s umělci – podíl míry individuality v průměru celkové komunikace klientů s umělci činil až 83,3 % ze strany klientů.

Nejvíce tolerovali odlišný názor umělci v komunikaci s klienty, v průměru byla tato dvojice tolerantní v 8,3 % komunikací. Ostatní dvojice projevovaly minimální podíl tolerance odlišného názoru – pedagogové/klienti 2,25 %, pedagogové/studenti 1 %. U dvojic umělci/studenti se tolerance neprojevila v komunikaci vůbec.

Zvědavost a tvořivost nejvíce projevovali klienti podporovaní umělci (83,3 %). Největší podíl v celkové komunikaci dvojic zaujala oblast zvědavosti a tvořivosti u dvojice umělci/klienti 18,3 %, dále u umělci/studenti 16,4 %. U dvojic pedagogové/klienti zaujímala zvědavost a tvořivost 13,5 % a u dvojic pedagogové/studenti pouhých 11 %. Studenti a klienti projevovali v jednotlivých komunikacích více zvědavosti a tvořivosti, než bylo samotnými pedagogy či umělci vyvoláváno.

Shrneme-li předchozí, zjišťujeme, že přístup osoby s pedagogickým a nepedagogickým vzděláním má své odlišnosti. Pedagogové více hovoří, jsou méně tolerantní k jedinečným, v menší míře tolerují odlišné názory, projevují úctu a snaží se iniciovat kooperaci. Umělci (nepedagogové) poskytují více prostoru pro vzájemnou komunikaci, v případě klientů jsou tolerantnější a snaží se iniciovat kooperaci zvláště ve vztahu ke studentům. U umělců i pedagogů v komunikaci převládá tendence k edukativnímu typu komunikace.

3. 2 Shrnutí závěrů první fáze výzkumu

Shrneme-li výsledky výzkumu a srovnáme je s formulovanými předpoklady, dojdeme k tomuto:

Potvrzení předpokladů:

1) Rozsah míry komunikace:

- Vedoucí pracovních skupinek s pedagogickým vzděláním komunikují více.
- Lektoři s pedagogickým vzděláním (pedagogové) komunikují více s klienty.
- Umělci projevili menší tendenci komunikovat. Nejmenší míra komunikace byla pozorována ve dvojicích s klienty.
- V tomto bodě došlo k potvrzení předpokladu, že rozsah a míra komunikace je závislá na pedagogickém vzdělání či zkušenostech vedoucích skupin.

2) Preference komunikačních cílů a jejich závislost na vzdělání a zkušenostech.

- V bodě a₁) došlo pouze k částečnému potvrzení předpokladu, protože edukace zaujímá nejvyšší místo u obou sledovaných skupin. V jejich vzájemném srovnání se u pedagogů vyskytuje s vyšší frekvencí.
- Komunikace vedoucích členů skupin je edukativně zaměřená.
- a₂) Bod byl plně potvrzen.
- b) Tento předpoklad se nepotvrzuje, protože výzkum dokázal, že vedoucí formují a ovlivňují činnost jednotlivých členů.
- c) Předpoklad se naplnil pouze částečně, protože umělci preferují před úctou kooperaci. Pedagogové v komunikaci častěji zdůrazňují úctu k jednotlivým členům skupin, vzájemnou spolupráci (kooperaci).
- d) Zvědavost a tvořivost preferují ve vyšší míře umělci. Umělci zdůrazňují spolupráci jednotlivých členů a podporují jejich zvědavost a tvořivost.
- e) Zde sice došlo k potvrzení předpokladu, nicméně v menší míře, než předpokládali autoři výzkumu. Pedagogové i umělci vnímají se stejnou četností projevy jedinečnosti.
- f) Tento předpoklad se nepotvrzil. Nejnižší podíl v komunikaci pedagogů i umělců zaujala tolerance odlišného názoru.

Shrneme-li předchozí, zjišťujeme, že přístup osoby s pedagogickým a nepedagogickým vzděláním má své odlišnosti. Pedagogové více hovoří, jsou méně tolerantní k jedinečným, v menší míře tolerují odlišné názory, projevují úctu a snaží se iniciovat kooperaci.

Umělci (nepedagogové) poskytují více prostoru pro vzájemnou komunikaci, v případě klientů jsou tolerantnější a snaží se iniciovat kooperaci zvláště ve vztahu ke studentům. U umělců i pedagogů v komunikaci převládá tendence k edukativnímu typu komunikace a v obou případech tolerují odlišné názory jen ve velmi malé míře. Podrobněji viz níže.

Pedagogové ve svých dvojicích hovoří více, jak na studenty, tak na klienty. Patrně se zde projevuje primární dispozice pedagogů k jednostranné a pedagogické komunikaci. U pedagogů se počet komunikací odvíjí od adresáta (rozdíl je celých 10 %). Pedagogové se ve svých komunikacích obracejí častěji na klienty.

Umělci projevovali tendenci méně komunikovat (umělec/klient průměrně 15 výměn za sledovanou jednotku zatímco dvojice pedagog/klient průměrně 33 výměn).

Osobnost umělce vyvolává méně často verbální kontakt. Umělci se v komunikaci častěji obrací na studenty. Ve tvůrčím hovoru s klientem se projevovala jistá nejistota v komunikační formě či náplni či ostýchavost.

U pedagogů i umělců je v komunikaci nejvíce zastoupena edukace. V případě pedagogů je tendence edukovat vyšší. V některých konkrétních případech tyto tendence silně ovlivňují směr i obsah komunikace. Pedagog je v tomto ohledu významným modifikátorem komunikační situace i tvůrčích činností.

Oproti tomu umělec poskytuje více prostoru pro vlastní směřování činností.

Pedagogové v komunikaci častěji zdůrazňují úctu k jednotlivým členům skupin, vzájemnou spolupráci (kooperaci).

Umělci zdůrazňují spolupráci jednotlivých členů a podporují jejich zvědavost a tvořivost.

Pedagogové i umělci vnímají se stejnou četností projevy jedinečnosti.

Nejnižší podíl v komunikaci pedagogů i umělců zaujala tolerance odlišného názoru.

Komunikace pedagoga i nepedagoga se mění v závislosti na komunikační protistraně. Míra edukace se tedy odvíjí od orientace na adresáta. Je-li adresátem klient, je edukace v průměru dvojic vyšší.

Z toho je znát, že i přes velkou snahu klientů být aktivním členem tvůrčího týmu, je míra jejich kooperace téměř o polovinu nižší než u studentů. U dvojic pedagog/student a umělec/student jsme zaznamenali v komunikaci výrazně vyšší míru kooperace.

Z výsledků můžeme dále vyvozovat, že pedagogové i umělci vyvolávají a tolerují prezentování vlastních zkušeností a hledání vlastní práce v sociální komunikaci přibližně ve stejné míře. Nejvíce svou individualitu projevovali ve své komunikaci klienti a to v komunikační dvojici s umělci.

Studenti a klienti projevovali v jednotlivých komunikacích více zvědavosti a tvořivosti, než bylo samotnými pedagogy či umělci vyvoláváno.

3. 3 Preference komunikačních obsahů z pohledu lektorů tvůrčích aktivit

Druhá fáze výzkumu byla zaměřena na lektory tvůrčích aktivit. Lektori byli pedagogičtí a nepedagogičtí vedoucí tvůrčích skupin. Rozdělili jsme je na lektory umělce bez pedagogického vzdělání a na lektory učitele s pedagogickým vzděláním. Pedagogy jsme rozdělili ještě na pedagogy s klasickým vzděláním a pedagogy se zaměřením na speciální pedagogiku.

Sledovali jsme pohled jednotlivých lektorů na svou výukovou činnost, a to prostřednictvím strukturovaného dotazníku. Srovnáváme tedy přístupy lektorů s pedagogickým vzděláním a lektorů s nepedagogickým vzděláním.

Výzkumné otázky:

- 1) Jakým způsobem ověřují vedoucí skupin pochopení zadání? Jakým způsobem lektori ověřují, zda došlo k porozumění výkladu?
- 2) Jaká je pružnost respektive ochota adaptovat zadání na konkrétní situaci?
- 3) Jak vnímají lektori vzájemnou komunikaci členů kolektivu? Hlavně v situaci, kdy jim některý z členů vstupuje do monologu.
- 4) Jakým způsobem reagují lektori na poznámky či návrhy ostatních členů skupiny?
- 5) Jaké chování hodnotí lektori jako nevhodné?
- 6) Jaké jsou požadavky lektorů na přesnost splnění zadání?
- 7) Jaké jsou reakce na nesouhlasný postoj některého ze členů skupiny? V čem spočívají možné příčiny neochoty spolupracovat na řešení úkolu? Hodnoceno pohledem lektorů.

Předpokládáme, že:

- 1) Lektori ověřují míru pochopení zadané práce formou kombinace více ověření. Současně předpokládáme, že pedagogové budou používat propracovanější systém kontroly.
- 2) Lektori dokážou bez problému adaptovat zadání na konkrétní situaci, avšak vůle k přizpůsobení je u pedagogů nižší.
- 3) Pedagogové budou vzájemnou komunikaci vnímat kritičtěji.
- 4) Pedagogové vyjádří menší ochotu přizpůsobovat činnosti aktuální vůli kolektivu.
- 5) Lektori hodnotí jako nevhodné chování narušující spolupráci ve skupině.
- 6) Pedagogové budou přísnější v hodnocení správnosti řešení úkolů či cvičení.
- 7) Pedagogové akceptují neochotu spolupracovat kritičtěji, ale strukturovanějšími způsoby hledají její příčiny.

Dotazník vyplnilo 26 osob, z 81 % se jednalo o ženy a z 11,5 % o muže (= 2 umělci a 1 pedagog), s délkou praxe v oboru od 0,5 roku (tj. začínající pedagog) do 20 let. Jedenáct osob se v dotazníku označilo jako umělec tj. 42 % respondentů (resp. osoba nemající pedagogické vzdělání), 13 osob jsou pedagogové, tj. 50 % (10 z nich pracují s intaktní a 2 s neintaktní populací – jedna osoba je speciálním pedagogem), 2 osoby nevedly ani jednu z variant a jejich dotazníky byly z hodnocení vyřazeny.

Dotazník vyplnili lektori výtvarných aktivit, kteří se zúčastnili umělecko-integračního festivalu Integra Jam III. a IV.

Druhá fáze výzkumu byla zaměřena na lektory výtvarně tvůrčích aktivit, konkrétně na jejich pohled na vlastní výukovou činnost. Pedagogicky i nepedagogicky vzdělaní vedoucí jednotlivých tvůrčích aktivit byli požádáni o vyplnění strukturovaného dotazníku.

Strukturovaný dotazník se skládal ze dvou částí. První část zjišťovala fakta o lektorovi (pohlaví, pedagog nebo umělec, délka praxe).

Druhá část se skládala z patnácti otázek. Otázky směřovaly k průběhu komunikace při tvůrčích aktivitách. Lektori odpovídali na otázky z oblasti sociální komunikace z pohledu lektora jako iniciátora komunikace (např. jak řeší při pedagogické činnosti různé situace, jak je hodnotí, co jim vadí, co považují v komunikaci se studentem za nevhodné).

3.4 Shrnutí závěrů druhé části výzkumu

Míra potvrzení východisek:

1) V tomto bodě došlo k potvrzení předpokladů výzkumu. Pokud některý ze studentů nerozumí, reagují lektori nejčastěji tím, že vysvětlí instrukce jiným způsobem, vysvětlí je pomocí příkladů nebo je rozdělí na menší celky. Pedagogové ověřují pochopení strukturovanějším způsobem. Umělci pochopení ověřují v menší míře.

Způsoby ověření:

Lektori ověřují dotazem a příkladovým řešením. Vizuelní ověření je až třetí v pořadí. Umělci upřednostňují také dotaz a příkladové řešení.

2) Dospěli jsme k částečnému potvrzení předpokladu. Pedagogové činnosti přizpůsobují, improvizují a hledají individuální přístup. Umělci přístupy či postupy mění bez jakýchkoliv problémů z důvodu časté improvizace, tedy nižší připravenosti jednotlivých posloupností.

3) Předpoklad byl potvrzen. Pedagogové vzájemnou komunikaci nejčastěji označují za podnětnou v konkrétních situacích a také za podnětnou je-li věcná, ale jako rušivou ve fázi výkladu. Umělci ji považují za podnětnou, je-li věcná. Většina lektorů souhlasí s možností, aby studenti měli možnost pokládat své otázky kdykoliv.

4) Předpoklad byl potvrzen částečně. Pedagogové stejně jako umělci ve většině případů poznámky a návrhy studentů reflektují a přizpůsobují jim činnost. Téměř polovina pedagogů uvedla, že poznámky reflektuje, ale činnost nemění.

5) U pedagogů převažuje v hodnocení nevhodnosti mluvení během výkladu. U umělců je to ve většině případů provádění jiné aktivity. Nevhodné je, pokud student mluví během výkladu a také situace, kdy studenti hovoří současně s nimi. Dále je dle lektorů nevhodné, pokud se student věnuje jiné činnosti (hovoří s někým jiným, odchází, píše SMS, probírá připravený materiál, kreslí si, pošťuchuje se se spolužákem, ignoruje nebo paroduje přednášejícího), třetina dotázaných považuje za neslušné, otočí-li se student k přednášejícímu bokem nebo zády a narušuje-li osobní zónu.

6) Předpoklad nepotvrzen. Lektori modifikují své požadavky s ohledem na schopnosti studenta a situaci. U umělců převažuje v hodnocení ohled na individualitu, dále přihlíží na

schopnosti studenta a na konkrétní situaci. Osmdesát procent dotázaných lektorů oceňuje kreativní řešení, inovativní nebo nestandardní přístupy studentů, i když se odklánějí od zadání.

7) Předpoklad nepotvrzen. U pedagogů i u umělců výrazně převažuje hledání příčiny nesouhlasu. Nevoli studenta spolupracovat či podílet se na řešení akceptuje pouhých 10 % lektorů (více umělců než pedagogů). Necelá polovina lektorů je schopná ji akceptovat ve zvláštních případech. A to výrazně více pedagogové (70 %) než umělci (necelých 20 %). Téměř polovina umělců nevoli studenta není schopna akceptovat (pedagogů jedna pětina). Jako možné příčiny negativního postoje studenta uváděli pedagogové nejčastěji nezáměr o úkol, neporozumění a únavu studenta. Často také uváděli špatný přístup lektora, lenost studenta a fyzické či psychické problémy studenta. V několika případech uvedli špatné vztahy ve skupině, strach z novosti tématu či techniky, obavu z vlastní neschopnosti studenta a následný výsměch kolektivu, špatnou zkušenost či náladu, zklamaná očekávání, nepochopení a neakceptaci lektora. Umělci nejčastěji uváděli nezáměr o úkol, neporozumění, složitost úkolu, přístup lektora, ostych, nudu, pubertální projevy nebo nezáměr.

4 Srovnání první a druhé fáze výzkumu

Porovnáme-li výsledky první a druhé fáze výzkumu, dojdeme k těmto závěrům. V první fázi jsme použili metodu pozorování (výzkumníci pozorovali komunikaci lektorů a studentů při výtvarné činnosti a zaznamenávali její průběh). Zatímco v druhé fázi ti samí lektoři (pedagogové nebo umělci) vyplnili strukturovaný dotazník týkající se komunikace při výuce. Obě fáze výzkumu sledovaly šest základních okruhů v komunikaci: edukaci, kooperaci, zvědavost a tvořivost, toleranci odlišného názoru, jedinečnost a vzájemnou úctu.

Výsledky první fáze výzkumu označují edukaci jako nejčastější druh komunikace během sledovaného časového úseku tvůrčí činnosti. Situace, kdy lektor vykládá a vysvětluje, klade otázky, dává pokyny nebo příkazy, kritizuje a prosazuje vlastní autoritu, byly v komunikaci pedagogů i umělců zastoupeny nejvyšší měrou. U umělců ve 29 % případů a u pedagogů v 32 % procentech.

Dále z výsledků pozorování vyplývá, že kooperace je větší měrou zastoupena v komunikaci ve skupinách s umělci, je to v 22,5 %. Kooperace zaujímá celkově druhé místo hned po edukaci. U pedagogů dochází k situacím, kdy chválí a povzbuzují, navazují na myšlenky studenta a dále je rozvíjí, společně dospívají ke společnému řešení, ale i připouští, že se spletli, či akceptují pocity studenta, v 21,4 % případů. Výsledky dotazníkového šetření výsledky pozorování i v tomto případě potvrzují. Snaha o kooperaci tvoří vysoký podíl v komunikaci u umělců i u pedagogů.

Projevy zvědavosti a tvořivosti se ve výsledcích pozorování komunikace umělců umístili na třetím místě tj. v 17,4 % případů. Zatímco pedagogové jsou v podpoře projevů zvědavosti a tvořivosti tolerantnější v nižší míře - umožňují pokládání otázek, žádají názory, návrhy a řešení ve 12,3 %. Dotazníková šetření výsledky pozorování nepotvrdila. V dotazníku pedagogové několikrát, a to v nejvyšší možné míře (100 %), projevili toleranci k zvědavému a tvořivému chování studentů (navrhování vlastních řešení, uvádění vlastních zkušeností, navrhování kreativních a inovativních řešení studentů). U umělců byla míra tolerance a

podpory nižší. Umělci častěji u těchto projevů upozorňovali na odklon od zadání atd. V dotazníku uvedla většina pedagogů i umělců, že jsou schopni vysokého stupně tolerance odlišného názoru. Označili v nejvyšší míře odpovědi, ve kterých byl kladen důraz na přizpůsobení se konkrétní situaci, ohledy na specifika studenta, individuální přístup a částečnou improvizaci. S nižší mírou tolerance projevilo souhlas pouhých 7 % pedagogů a 9 % umělců. Téměř 70 % pedagogů a 80 % umělců uvedla v dotazníku, že věcné poznámky a návrhy studentů v průběhu činnosti akceptuje a nějakým způsobem podle nich upravuje činnost. Stejně tak uvedla většina pedagogů (77 %) a nadpoloviční většina umělců (54 %), že hledá příčiny nesouhlasu studenta. Pozorování ovšem nepotvrdilo avizovanou míru tolerance. Kategorie tolerance odlišného názoru skončila jak u pedagogů, tak u umělců na posledním místě ze všech sledovaných kvalit. Tato kategorie byla pozorována v pouhých 1,6 % případů u pedagogů a ve 4,2 % u umělců.

Na otázky týkajících se projevů jedinečnosti odpovídali v dotazníku umělci tolerantněji než pedagogové. Umělci hodnotili projevy jedinečnosti ve větší míře jako podnětné, zatímco pedagogové je označili jako podnětné pouze v některých situacích. 46 % pedagogů hodnotilo tyto projevy dokonce jako rušivé. Výsledky pozorování také potvrdili, že k projevům jedinečnosti ve vyšší míře tíhli umělci – v 12,5 % a o něco méně pedagogové v 10 %. Ovšem tolerance k jedinečnostem byla pozorována v nižší míře, než pedagogové i umělci zaškrtnuli v dotaznících.

Projevy vzájemné úcty, kdy lektor umožnil iniciaci témat, problémů či činností, pozitivně ocenil činnosti i odpověď (ocenil i úsilí o správnost), povzbuzoval, byl zdvořilý, vyjadřoval náklonnost, dodržoval dohodnutá pravidla, se v pozorované komunikaci projevovaly ve 22,5 % u pedagogů a 16 % u umělců. Představy o vzájemné úctě pedagogů i umělců byly potvrzeny ve větší míře v chování pedagogů než umělců, jak ve výsledcích dotazníkového šetření, tak v pozorování.

Shrneme-li výsledky vyplývající z výzkumného šetření, dospíváme k názoru, že sebe pohled respektive autoevaluace jednotlivých vyučujících či lektorů se v celé řadě znaků zcela rozchází s objektivním pozorováním. Vidění sebe sama v lepším světle je ovšem věc známá a již mnohokrát v literatuře popsána. Snad jen učitelé by měli mít schopnost sebeuposuzování více rozvinutou.

Z organizace práce skupin vyplývá, že učitelé a lektori zcela zaujímají pozici vedoucího člena ve skupině. A přebírají i úlohu organizátora komunikace a iniciátora komunikačních výměn. Umělci se, oproti tomu, snaží více kooperovat a v komunikaci se jeví jako méně progresivní. Výzkum je primárně určen lektorům tvůrčích aktivit, a to jak pedagogům, tak umělcům a také organizátorům podobně zacílených akcí. Výzkum jim pomůže pochopit formu jejich komunikace. Zjistí, jaký typ komunikace u nich převažuje – jeho konkrétní složky/mody. Umožní jim konfrontovat subjektivní a objektivní nazírání na pedagogickou osobnost. Pomůže jim vytvořit objektivní sebeobraz. Dále dojdou ke zjištění, který typ komunikace nejvíce rozvíjí integraci.

Literatura

- FLEICHSMANN, O. a kol. Komunikace v pedagogických situacích. Ústí nad Labem: UJEP 1992. ISBN 80-7044-039-2.
- GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido 2000. ISBN 80-85936-79-6.
- KREJČÍŘOVÁ, O. Estetická výchova mentálně retardovaných. Olomouc: Netopejř 1998.
- POGÁDY, J.- NOCIAR, A.-MEČÍŘ, J –JANOTOVÁ, D. – Detská kresba v diagnostike a liečbe. Slovak Academic Press 1993.
- MAREŠ, J. Sociální a pedagogická komunikace ve škole. Praha: SPN 1989.
- VALENTA, M. Psychopedie. Teoretické základy a metodika. Praha: Parta 2007.

Příloha 1

DOTAZNÍK SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE

Tento záznamový arch je určen ke sledování četnosti a formy sociální komunikace.

Identifikujte důsledně kooperující osoby – vždy musíte vyhrat, zda se jedná o lektora nebo umělce komunikujícího se studentem nebo klientem.

LEKTOR UMELEC (vhodně označte)		STUDENT KLIENT (vhodně označte)	
	četnost*		četnost*
1. VZÁJEMNÁ ÚCTA			
- umožňuje iniciaci témat, problémů či činností	L1		
- pozitivně oceňuje činnost i odpověď (oceňuje i úsilí o správnost)	L2		
- povzbuzuje	L3		
- je zdvořilý	L4	- je zdvořilý	K4
- vyjadřuje svoji náklonnost	L5	- vyjadřuje svoji náklonnost	K5
- dodržuje dohodnutá pravidla	L6	- dodržuje dohodnutá pravidla	K6
2. JEDINEČNOST			
- dává možnost prezentovat vlastní zkušenosti	L7	- prezentuje vlastní zkušenosti	K7
- podněcuje k prezentaci vlastních zkušeností	L8		K8
- nechává klienta používat vlastní způsob práce	L9	- nachází vlastní způsoby práce	K9
- oceňuje specifickou produkci	L10		
3. TOLERANCE ODLIŠNÉHO NÁZORU			
- umožňuje porovnávat různé názory	L11		
- toleruje jiný názor klienta	L12	- toleruje jiný názor	K12
4. ZVÍDAVOST A TVOŘIVOST			
- umožňuje pokládání otázek	L13	- klade dotazy	K13
- žádá názory, návrhy řešení	L14	- rozvíjí komunikaci	K14
5. KOOPETACE			
- chválí a povzbuzuje	L15	- samostatně iniciuje činnost či tvorbu	K15
- navazuje na myšlenky klienta/myšlenky dále rozvíjí	L16	- navazuje na myšlenky lektora	K16
- lektor a žák dospěli ke společnému názoru nebo řešení	L17		
- lektor připustil, že se spletl	L18		
- akceptuje pocity	L19	- akceptuje pocity	K19
6. EDUKACE			
- vykládá a vysvětluje	L20		
- klade otázky	L21		
- dává pokyny nebo příkazy	L22		
- kritizuje a prosazuje vlastní autoritu	L23		

četnost* - počet realizovaných interakcí

Výzkum je realizován prostřednictvím grantu IGA PF UJEP.

Mgr. Jitka Kratochvílová, Ph.D.
Katedra výtvarné kultury PF UJEP
PF UJEP
České mládeže 8
400 11 Ústí nad Labem
ji.kra@email.cz, jitka.kratochvilova@ujep.cz

Mgr. Hana Pejčochová
Katedra výtvarné kultury PF UJEP
PF UJEP
České mládeže 8
400 11 Ústí nad Labem
pejcochovahana@seznam.cz